

ELITA POLITICĂ ROMÂNEASCĂ DIN TRANSILVANIA (1861-1881). O PERSPECTIVĂ ALTERNATIVĂ*

VLAD POPOVICI

Domeniul politicii a reprezentat mai bine de un secol unul dintre principalele arealuri investigative pentru cercetătorii Transilvaniei moderne. Însă astăzi, când studiile de istorie a elitelor cunosc o consistentă dezvoltare, liderii românilor din Dubla Monarhie par a fi intrat într-un con de umbră. Modele pentru o istorie a clasei politice românești din Transilvania¹ și Ungaria există, atât în istoriografia autohtonă² cât și în cea central-europeană³, lipsind pare-se doar interesul de a relua cu un plus de creativitate și dintr-o perspectivă nouă, o temă care are încă multe de oferit.

Despre o elită politică românească în Transilvania se poate vorbi cu siguranță începând de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, căci în definitiv elita politică nu este altceva decât acea parte a membrilor altor pături socio-profesionale care ridică pretenția de a se implica în „treburile cetății”, asumându-și reprezentarea unui anumit grup (etnic, social, profesional etc.). În acest sens, momentul *Supplex*-ului, prin coeziunea manifestată de cei ce l-au elaborat, prin conținutul actului și mai ales prin asumarea de către autori a caracterului de reprezentanți naționali⁴, denota existența unei elite românești cu pretenții politice.

Ulterior, evoluțiile din prima jumătate a secolului al XIX-lea au condus la coagularea primei generații a unei reale elite politice românești în Transilvania și Ungaria, ai cărei membri au dominat structurile superioare ale mișcării naționale până în anii Memorandului. Ladislau Gyémánt a considerat reprezentativă pentru perioada prerevoluționară augmentarea rolului laicilor în raport cu sfârșitul secolului al XVIII-lea și o relativă atenuare a diferendelor

* This work was supported by CNCISIS-UEFISCSU, project number PN II-RU PD-425/2010.

¹ Vom înțelege prin Transilvania, pe întreg parcursul studiului, doar teritoriul istoric al Principatului în granițele sale din perioada liberală (1861-1866), fără a-i asocia sensul extins pe care acest toponim îl primește uneori în istoriografie.

² Mihai-Ștefan Ceaușu, *Parlamentarism, partide și elită politică în Bucovina habsburgică (1848-1918). Contribuții la istoria parlamentarismului în spațiul central-est european*, Iași, Editura Junimea, 2004.

³ Adalbert Toth, *Parteien und Reichstagswahlen in Ungarn 1848-1892*, München, R. Oldenburg Verlag, 1973; Schönbaum Attila, „Páriaelit Nemzetiségi képviselők a Magyar Országgyűlésben, 1900-1918”, în *Képviselők Magyarországon*, Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 2005, p. 75-104; Ilonszki Gabriella, *Képviselők és képviselet Magyarországon a 19. és 20. Században*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2009.

⁴ David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, Editura Științifică, 1967, p. 39-50.

interconfesionale, pe fondul emergenței unui program politic cu fundamente ideologice diferite de cele ale *Supplex*-ului⁵.

Anii tulburi ai revoluției au consacrat o serie de figuri importante din viitoarea elită politică a perioadei liberale (episcopul Andrei Șaguna, George Barițiu, Ioan Axente Sever ș.a.)⁶, însă rigurosul neoabsolutism ce le-a urmat a condus la emigrarea unora dintre fruntași, urmată de distanțarea lor definitivă de domeniul politicului (Simion Bărnuțiu⁷, August Treboniu Laurian⁸, Alexandru Papiu-Ilarian⁹). Tot atunci, sub presiunea evenimentelor, a luat ființă primul Comitet Național Român, nucleul organizațional de la care se vor revendica ulterior structurile similare eminate în interiorul mișcării naționale¹⁰.

Diploma din 8/20 octombrie 1860 a generat noi speranțe prin perspectivele liberale pe care le-a deschis, dinamizând reconstrucția și reorganizarea elitei politice românești¹¹. Începând cu 1861 se poate vorbi despre debutul unei perioade distincte în mișcarea națională din Transilvania: acum au apărut primele organisme politice cu aspect democratic și pretenții de reprezentativitate (conferințele naționale și, în 1869, Partidul Național Român din Transilvania – PNRT), iar în cadrul lor s-au evidențiat necesarele structuri executive (comitetele naționale, respectiv, după 1869, comitetele centrale electorale). Limita superioară a acestei etape poate fi considerată anul 1881, când în urma unificării celor două partide românești din Transleithania¹² debutează o perioadă distinctă, caracterizată de implicarea masivă a bănașenilor în viața politică a conaționalilor din Ardeal.

Mai vechii cercetători ai problemei și-au orientat atenția înspre trei rifturi elitare: confruntările dintre greco-catolici și ortodocși, balanța dintre

⁵ Ladislau Gyémánt, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 455-472.

⁶ *Istoria românilor*, vol. VII, tom 1, București, Editura Academiei Române, 2003, p. 270-277, 302-311.

⁷ Corneliu Albu, *Simion Bărnuțiu*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 108-110.

⁸ Ilie Popescu Teiușan, Vasile Netea, *August Treboniu Laurian. Viața și activitatea sa*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, p. 139.

⁹ Stelian Mândruț, „Alexandru Papiu Ilarian student la Universitatea din Viena (1849-1852)”, în *AMN*, XXXII/II(1996), p. 226.

¹⁰ Teodor Pavel, „Din istoria instituțiilor politice românești moderne: Comitetul Național Român din Transilvania între 1861-1867”, în *David Prodan. Puterea modelului*, coordonatori: Nicolae Bocșan, Nicolae Edroiu, Liviu Maior, Aurel Răduțiu, Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, 1995, p. 220.

¹¹ Simion Retegan, *Reconstrucția politică a Transilvaniei în anii 1861-1863*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2004, p. 51-61.

¹² Bujor Surdu, „Conferința de constituire a Partidului Național Român din Ungaria (1881)”, în *AIIC*, XI (1968), p. 307-325; Liviu Maior, „Constituirea Partidului Național Român. Conferința din 12-14 mai 1881”, în *Studia h.*, XV (1970), fasciculus 1, p. 91-107.

clerici și laici, iar după 1865, disensiunile dintre activiști și pasiviști¹³. Această perspectivă este corectă, dar căile de abordare a subiectului au fost întotdeauna selective și întrucâtva asimetrice, favorizând explicațiile și interpretările ce au evidențiat rolul major jucat de unii reprezentanți ai elitei – lideri de opinie, dar nu neapărat cei mai influenți – în defavoarea altora care s-au bucurat în epocă de un statut similar și de un rol la fel de important. Același model istoriografic a perpetuat o „marginalizare” a majorității membrilor elitei politice românești din Transilvania, conducând la situația actuală, în care se simte nevoia unei ample etape de recuperare prosopografice și biografice.

Ceea ce intenționăm să oferim în continuare este un model analitic alternativ, finalitatea demersului nostru dorindu-se a fi explicarea schimburilor de putere în interiorul organismelor politice românești din Transilvania anilor 1861-1881 dintr-o perspectivă non-ideologică. Subiecții cercetării noastre vor fi o parte din membrii elitei politice românești, mai precis cei care au intrat în componența Consiliilor Naționale Române (CNR) din 1861 și 1863 și în cea a Comitetelor Centrale Electorale (CCE) din 1869, 1872, 1875 și 1878. Principalul mijloc de investigare va fi oferit de statistică, rezultatele obținute pe această cale urmând a fi comparate cu concluziile cercetărilor anterioare. Analiza a fost efectuată pe un număr de 62 de membri ai elitei, utilizând un chestionar alcătuit din doar patru câmpuri de interes: confesiunea, statutul laic sau clerical, profesiunea și comitatul reprezentat¹⁴.

Trebuie subliniat faptul că, desigur, același statut elitar a fost împărtășit și de deputații din dietele de la Sibiu (1863-1864) și Cluj (1865), alături de românii ardeleni prezenți în parlamentul de la Budapesta începând cu 1866, indiferent de listele electorale pe care au candidat. Mulți dintre ei se regăsesc între cei 62 de membri ai comitetelor naționale, iar rațiunea pentru care nu am extins cercetarea și asupra celorlalți este aceea că nu am dorit să surprindem întreaga elită a mișcării naționale din Ardeal, ci doar componența structurilor executive, în speranța că vom reuși astfel să testăm aserțiunile istoriografice privind oscilațiile de putere și luptele dintre grupări în intervalul 1861-1881.

¹³ Keith Hitchins, *Afirmarea națiunii: mișcarea națională românească din Transilvania 1860-1914*, București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 52-95; Idem, *Ortodoxie și naționalitate. Andrei Șaguna și românii din Transilvania (1846-1873)*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1995, p. 185-186.

¹⁴ Dată fiind complexitatea împărțirii teritorial-administrative a Transilvaniei, reorganizările ce au avut loc în perioada studiată și necesitatea de a oferi analizei un caracter unitar, am decis să utilizăm în reprezentarea repartiției regionale a elitei doar unitățile create conform legii XXXIII din anul 1876, respectiv, cele 16 comitate. Pentru o prezentare mai detaliată a reorganizării vezi Anton Dörner, „Administrația Transilvaniei în perioada anilor 1867-1876”, în *AHCN*, XL (2001), p. 116-122.

Perioada liberală (1861-1866)

Primul CNR al perioadei postpașoptiste s-a constituit la Sibiu, în cadrul conferinței din 1/13 - 4/16 ianuarie 1861. La acest eveniment au fost prezenți 100 de delegați: 50 greco-catolici aleși cu ajutorul protopopilor uniți și 50 ortodocși numiți de autoritarul episcop Andrei Șaguna¹⁵. Au fost aleși membri ai CNR: mitropolitul Alexandru Sterca-Șuluțiu și episcopul Andrei Șaguna ca președinți, alături de Ioan Alduleanu, Iacob Bologa, Ilie Măcelariu, Pavel Vasici, Antoniu Veștemean, Ioan Pinciu, George Barițiu, Ioan Pușcariu, Ioan Axente Sever, Matei Nicola, Ioan Rațiu, Dumitru Moldovan, George Domșa, Spiridon Fetti, Iosif Hodoș, episcopul Ioan Alexi, Alexandru Bohățel și Alexandru Lazăr ca membri¹⁶.

Raportul confesional era de 11 uniți la 9 ortodocși, dar deși președinții erau înalți ierarhi, majoritatea membrilor (16) era constituită din laici. Între cei 4 clerici erau 3 greco-catolici (A. Sterca-Șuluțiu, I. Alexi, A. Veștemean) și un ortodox (A. Șaguna). Raportul confesional în cadrul laicilor era egal, 8 la 8.

Structura profesională indică un număr de 5 clerici și laici angajați de biserică, 10 funcționari publici și 5 persoane angajate în activități particulare (2 avocați și 3 „proprietari” dintre care cel puțin unul, A. Bohățel, a trecut ulterior destul de repede în categoria funcționarilor).

Fiecare membru al acestui comitet reprezenta aproximativ 66.000 români¹⁷.

Dintre cele 16 comitate transilvănene organizate în perioada dualistă 8 erau reprezentate în CNR din 1861: Sibiu (7), Alba de Jos (4), Hunedoara (3), Cluj (2), Brașov, Făgăraș, Solnoc-Dăbâca și Turda-Arieș (1).

Al doilea Comitet Național Român a fost ales în 1863, de către participanții la conferința din 8/20 - 11/23 aprilie, ținută tot în Sibiu. Au participat 150 de deputați, egal împărțiți în ortodocși (75) și greco-catolici (75), fiecare confesiune trimițând 25 clerici și 50 laici. Practic, a fost vorba doar de o completare și extindere a comitetului anterior, noii (și mai vechii) membri fiind: mitropolitul A. Sterca-Șuluțiu și episcopul A. Șaguna ca președinți, alături de I. Alduleanu, I. Bologa, I. Măcelariu, P. Vasici, A. Veștemean, I. Pinciu, G. Barițiu, I. Pușcariu, I. Axente Sever, M. Nicola, I. Rațiu, D. Moldovan, G.

¹⁵ *Protocolulu ședințelor conferinței naționale românești ținute din 1/13 până în 4/16 Ianuarie 1861 la Sibiu sub președinția a doi Arhiepiscopi românești din Transilvania cu aclusele sale și cu unu comentariu*, Brașov, editoru G. Bariț, provăzetori Römer & Kamner, 1861, p. 27-31.

¹⁶ *Ibidem*, p. 23.

¹⁷ Datele demografice aferente calculelor au fost preluate pe parcursul studiului după Ioan Bolovan, *Transilvania între revoluția de la 1848 și Unirea din 1918. Contribuții demografice*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2000, p. 197. În lipsa surselor statistice care să ofere cifra exactă a românilor din Transilvania în anii 1861, 1865, 1872, 1875, 1878 am recurs la estimări, luând în considerare cifrele oferite de recensămintele oficiale și evoluția demografică generală a Ardealului, așa cum este ea prezentată în lucrarea citată.

Domșa, S. Fetti, I. Hodoș, episcopul I. Alexi, A. Bohățel, Petru Manu (în locul lui A. Lazăr care demisionase în 1861), Vasile Ladislau Popp, Ioan Bran de Lemeny, Ioan V. Rusu, Nicolae Popea, Petru Roșca, Ioan Hannia, Ladislau V. Buteanu, Ion Codru-Drăgușanu și Ioan Balomiri¹⁸.

Raportul confesional era de 15 greco-catolici la 14 ortodocși, un total de 29 persoane, dintre care 7 erau clerici (4 greco-catolici, 3 ortodocși) și 22 laici (11 pentru fiecare confesiune).

Structura profesională indică 8 clerici și angajați ai bisericii, 18 funcționari și 3 particulari (un avocat și 2 „proprietari”).

Fiecare membru al CNR reprezenta în medie 47.000 conaționali.

Cei 29 deputați proveneau din 9 comitate: Sibiu (9), Făgăraș (5), Alba de Jos (4), Hunedoara (3), Cluj, Solnoc-Dăbâca, Târnava Mică (2), Bistrița-Năsăud și Turda-Arieș (1).

Comparând componența comitetelor din 1861 și 1863 se poate observa echilibrul confesional și regional ce le-a caracterizat. Numărul ușor mai ridicat al greco-catolicilor a fost echilibrat de prezența sporită a sibienilor. Laicii formau majoritatea membrilor CNR și, în ciuda faptului că cei doi președinți erau înalte fețe bisericești, trebuie subliniat că în 1863 mitropolitul Sterca-Șuluțiu l-a numit oficial pe Vasile L. Popp ca substitut la președinție în cazul incapacității sale de a-și îndeplini îndatoririle politice¹⁹, ceea ce reprezenta o dovadă clară a cedării conducerii către membrii laici ai elitei. De altfel, ascensiunea rapidă a lui V.L. Popp nu a făcut decât să evidențieze două realități vizibile încă din 1861.

Cea dintâi implica evidenta creștere a rolului laicilor în cadrul structurilor elitare politice²⁰. Disproporția între numărul oamenilor bisericii (excluzând înalții ierarhi) și cel al reprezentanților seculari (1:16 în 1861, 4:22 în 1863) stă mărturie în acest sens. O a doua ținea de faptul că majoritatea laicilor erau funcționari publici, înalți oficiali și oameni ai bisericii, cei care trăiau din profesii liberale constituind o certă minoritate. În 1863 numărul acestora se redusese la 3: I. Rațiu, G. Barițiu și I. Axente Sever. Sporul consistent al funcționarilor în intervalul 1861-1863 indică expectanțele politice tot mai ample ale acestei pături socio-profesionale, hrănite de oportunitățile pe care le lăsa să se întrevadă regimul Schmerling, dar și rapida diseminare a elitei românești în structurile administrative ale Transilvaniei, pe fondul aceleiași situații politice favorabile.

¹⁸ *Protocolulu Congresului națiunii romane din Ardealu, ce s'au tienutu in Sabiiu la 20/8 Prieru 1863*, Sabiiu, in Tipografi'a diecesana, 1863, p. 5-13, 34-36.

¹⁹ *Ibidem*, p. 35-36.

²⁰ Tendință subliniată de K. Hitchins, *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania (1700-1868)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1987, p. 115-151 passim, preluat și de T. Pavel, *Din istoria instituțiilor*, p. 222, 231-232.

Date fiind aceste premise se poate ridica întrebarea legitimă, cine a condus cu adevărat mișcarea națională în perioada liberală: înalții ierarhi sau elita seculară?²¹ Alegerea lui A. Șaguna și A. Sterca-Șuluțiu în funcția de președinți ai CNR, încrederea manifestată de împărat în episcopul ortodox și personalitatea impozantă a acestuia par a înclina balanța în favoarea bisericii. Pe de altă parte, prezența scăzută a clericilor în comitetele naționale, ascensiunea rapidă a clasei funcționărești și, nu în ultimul rând, prestigiul sporit de care se bucura micul grup al radicalilor cu profesii liberale pot fi argumente la fel de puternice în favoarea unei preeminențe reale a laicilor.

Credem că un răspuns cât mai pertinent nu poate fi oferit decât prin comparație cu evoluțiile din interiorul mișcării naționale în deceniul ce a urmat.

Comitetele Centrale Electorale (CCE) între 1869 și 1878

Sfârșitul regimului liberal, încorporarea Transilvaniei în noul Regat al Sf. Ștefan și *Ausgleich*-ul din 1867 au obligat elita politică românească să inițieze un proces de reorganizare. În acest sens, încă din 1865-1866 au început să se evidențieze cele două curente care vor domina mișcarea națională în următoarele patru decenii: activismul și pasivismul. Cauzele acestei sciziuni, efectele pe termen scurt și polarizarea celor două tabere au fost detaliat prezentate în istoriografie, astfel că nu vom insista asupra lor²².

Conferința de la Miercurea Sibiului, din 7 martie 1869, deși a stat în atenția unor cercetători cunoscuți²³ merită cu siguranță, în viitor, reevaluată. Ceea ce interesează studiul nostru este doar componența comitetului, ales de peste 300 de participanți, mai mult sau mai puțin reprezentativi pentru întreaga populație românească a Transilvaniei²⁴. Cei 25 de membri ai săi, în frunte cu președintele Ilie Măcelariu, au fost: vicarul Ioan Antonelli, Ioan Axente Sever, Simeon Balint, George Barițiu, Iacob Bologa, Ioan Bran de Lemeny, Aron Densusianu, Nicolae Gaetan, Ioan Hannia, I.G. Ioan, Demetriu Iuga, Gavril Manu, Ioan Micu Moldovan, Augustin Munteanu, Ioachim Mureșianu, Ioan Nemeșiu, Ioan Pamfilie, Nicolae Popea, Ioan Rațiu, Visarion Roman, Ioan V. Rusu, Nicolae Stoia, Avram Tincu și Elie Vlassa²⁵.

²¹ Deși subliniază rolul crescând al intelectualilor laici, Keith Hitchins, spre exemplu, consideră că în perioada liberală poziția de lideri ai mișcării naționale a fost deținută în continuare de înalții ierarhi. Vezi în acest sens, Hitchins, *Conștiință națională și acțiune politică*, p. 144-151.

²² Dumitru Suci, *Antecedentele dualismului austro-ungar și lupta națională a românilor din Transilvania 1848-1867*, București, Editura Albatros, 2000, p. 235-293; Hitchins, *Conștiință națională și acțiune politică*, p. 207-249.

²³ Bujor Surdu, „Conferința națională de la Miercurea (1869)”, în *AIIC*, VIII (1965), p. 173-211.

²⁴ Ioan cavaler de Pușcariu, *Notițe despre întâmplările contemporane. Partea a II-a. Despre pasivitatea politică a românilor și urmările ei*, ediție îngrijită de Nicolae Josan, București, Editura Scriptorium, 2004, p. 18.

²⁵ Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. V, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1909, p. 115.

Raportul confesional era de 13 greco-catolici la 12 ortodocși. Între membrii CCE se aflau 9 clerici (7 greco-catolici și 2 ortodocși) și 16 laici (6 greco-catolici și 10 ortodocși). Structura profesională indică 9 oameni ai bisericii, 2 funcționari și 14 practicanți ai unor profesii liberale.

Fiecare membru al CCE reprezenta o medie de 57.000 români. Aria de proveniență a aleșilor acoperea 9 comitate: Sibiu (8), Alba de Jos (4), Făgăraș și Brașov (3), Solnoc-Dăbâca și Turda-Arieș (2), Bistrița-Năsăud, Cluj și Hunedoara (1).

Se poate observa că, în ciuda majorității categorice a pasiviștilor, raportul confesional este în continuare echilibrat, la fel ca în 1861 și 1863, dovadă a atenției acordate acestui aspect de facțiunea câștigătoare. De altfel, pasiviștii nu au încercat în 1869 să-i elimine cu totul pe adversari din structurile nou creatului PNRT, preferând prezența unor figuri activiste importante, dar fără capacitate reală de decizie: N. Popea, I. Bran de Lemeny.

Procentul sporit al clericilor (36%), net superior perioadei liberale, ridică probleme de interpretare, mai ales în condițiile în care momentul Miercuria a fost pus în legătură cu afirmarea definitivă a preeminenței elitei laice în forurile de conducere ale mișcării naționale²⁶. O posibilă explicație trebuie căutată în modalitatea de organizare a conferinței: temându-se (fără teme, după cum s-a văzut) de o puternică opoziție activistă orchestrată de A. Șaguna, pasiviștii au apelat la relațiile locale pentru a-și asigura o solidă majoritate²⁷. În această rețea au fost cuprinse și o serie de protopopiate greco-catolice, iar alegerea în CCE a unui mare număr de clerici uniți a reprezentat o răsplată simbolică, dar și o modalitate de a-și asigura în continuare sprijinul lor.

Schimbările în componența profesională sunt importante, dar nu neașteptate: în circumstanțele politice ale dualismului, orice funcționar care sprijinea cauza națională de pe poziții radical-pasiviste și-ar fi periclitat slujba, astfel că majoritatea membrilor din 1869 trăiau din activități independente.

Ciocnirile dintre pasiviști și activiști au continuat în 1872, când s-a ajuns chiar la organizarea a două conferințe: prima la Sibiu, în 5 mai, ținută de activiști, iar a doua la Alba Iulia, în 15/27 iunie, cu participare pasivistă²⁸. Bineînțeles, ambele și-au afirmat statutul de adunări reprezentative ale românilor din Transilvania, însă doar cea de la Sibiu a ales un comitet central. Numărul celor prezenți aici nu se cunoaște, dar conform polemicilor din presa timpului pare să fi fost foarte redus (sub 100 persoane), în timp ce la Alba Iulia s-au strâns 214 deputați nominalizați²⁹. Totodată, comitetul ales la Sibiu urma să funcționeze *pro tempore*, până când un Congres Național urma să aleagă noile

²⁶ Hitchins, *Afirmarea națiunii*, p. 95.

²⁷ Surdu, Conferința națională de la Miercuria, p. 180-185.

²⁸ Păcățian, *Cartea de aur*, vol. VI, 1910, p. 13-17, 57-60.

²⁹ *Gazeta Transilvaniei*, XXXV (1872), nr. 52, din 1/13 iulie, p. 1-2.

structuri politice ale românilor ardeleni. Membrii respectivului CCE au fost: Nicolae Popea, Ioan Rațiu, Alexandru Bohățiel, Ioan Bran de Lemeny, Nicolae Strevoiu, Petru Nemeș, Ion Codru Drăgușan, S. Borha, Lazăr Petcu, Ioan V. Rusu, Zaharia Boiu, Ioan Poparadu, Paul Dunca, Ioan Tulbaș, Constantin Stezar, Ioan Borcia, Ioan Preda, Ștefan Păcurariu³⁰.

Raportul confesional indică 13 ortodocși și 6 greco-catolici, din totalul de 19 membri, 3 fiind clerici (1 greco-catolic și 2 ortodocși) și 16 laici (5 greco-catolici și 11 ortodocși). Structura profesională cuprinde 3 oameni ai bisericii, 1 funcționar și 15 practicanți ai unor activități particulare.

Fiecare membru al CCE reprezenta o medie de 76.500 români. Erau prezenți deputați din 8 comitate: Sibiu (10), Hunedoara și Brașov (2), Alba de Jos, Bistrița-Năsăud, Cluj, Turda-Arieș și Făgăraș (1).

Dezechilibrul față de comitetul din 1869 apare evident: confesional, ortodocșii dominau net, iar reprezentarea comitatensă era cât se poate de inegală. Singura tendință ce pare a continua este dominanța masivă, în planul structurii profesionale, a celor cu activități particulare. Cu siguranță, după dezastrul din 1869, activiștii au fost mai precauți în plan organizatoric: și-au asigurat o preeminență netă, fără a fi interesați de păstrarea vreunor aparențe și menținând, la fel ca pasiviștii la Miercurea, doar câțiva adversari cu nume sonore, dar incapabili practic să li se împotrivescă (I. Rațiu, I.V. Rusu). Dacă rețeaua pasivistă din 1869 avea la bază protopopiatele greco-catolice, mulți dintre activiștii de la 1872 gravitau în jurul mitropoliei de la Sibiu (N. Popea, Z. Boiu, Cst. Stezar, I. Borcia, Șt. Păcurariu), chiar dacă erau greco-catolici, precum Paul Dunca.

Astfel se explică și disproporția reprezentării comitatense, în planurile activiștilor afirmarea centrului de la Sibiu jucând un rol mai important decât echitabila reprezentare geografică – o perspectivă ale cărei origini în autoritarismul șagunian nu pot fi trecute cu vederea. O a doua explicație poate fi aceea a imposibilității de a atrage la conferință reprezentanți de vază ai altor zone românești, astfel că în final s-a impus alcătuirea unui CCE preponderent sibian. Nu în ultimul rând, trebuie avute în vedere dificultățile comunicării și întrunirii unor oameni răspândiți pe întregul teritoriu al Transilvaniei, centralizarea componentei forurilor de conducere având probabil la origine și motive pragmatice legate de fluența comunicării între membri.

În ceea ce privește chestiunea raportului laici-clerici în conducerea mișcării naționale, CCE din 1872 ridică, la fel ca precedentul, unele probleme de interpretare. Pe de o parte, oamenii bisericii erau puțini la număr (3). Pe de altă parte, mulți dintre laici aveau legături strânse cu mitropolia ortodoxă. Nu în ultimul rând, rezoluția conferinței activiste prevedea organizarea unui Congres

³⁰ Păcățian, *Cartea de aur*, vol. VI, 1910, p. 16.

Național sub președinția celor doi înalți ierarhi, după modelul perioadei liberale³¹. În acest context, chiar dacă finalitatea practică a demersului nu a mai avut loc și în ciuda conferinței pasiviste de la Alba Iulia, apare evident că o parte importantă a elitei politice românești din Transilvania își juca rolul într-o mișcare strategică al cărei organizator nu putea fi decât mitropolitul A. Șaguna. Practic, situația în interiorul mișcării naționale era în linii mari asemănătoare cu cea din 1863: ierarhul ortodox continua să reprezinte principalul punct de reper pentru o parte importantă a elitei laice, situația *leadership*-ului real nefind decisă în favoarea niciuneia din părți.

Anul 1875 a adus un nou comitet, ales de cei 163 de deputați ai conferinței ținută la Sibiu în 23 mai. Membrii comitetului electoral au fost: George Barițiu, Ioan Rațiu, Ioan Hannia, Ioan Nemeșiu, Ioan Micu-Moldovan, Gavril Manu, Aron Densusianu, Ioan Borgia, Ioan Preda, Ștefan Păcurariu, Augustin Muntean, Anania Trombițaș³².

Raportul confesional era egal, 6 la 6. Dintre cei 12 aleși 2 au fost clerici (1 ortodox și 1 greco-catolic) și 10 laici. Structura profesională indică 2 oameni ai bisericii, 1 funcționar și 9 practicanți ai unor activități liberale.

Fiecare membru al CCE reprezenta o medie de 96.000 români, însă deputații proveneau din doar 6 comitate: Sibiu (6), Solnoc-Dăbâca (2), Brașov, Făgăraș, Turda-Arieș și Alba de Jos (1).

Comitetul este unul majoritar pasivist, dar echilibrat ca reprezentare, iar printre factorii care au condus la această situație poate fi enumerată cu siguranță dispariția mitropolitului Șaguna în 1873 și disensiunile ce au urmat în interiorul mitropoliei sibiene între șaguniști și facțiunile rivale. Faptul că fideliul fostului mitropolit nu au reușit să-l impună pe N. Popea ca urmaș bisericesc³³ a avut un efect negativ asupra situației lor politice, atât la nivelul statutului grupării, cât și prin lipsa unui lider cu o poziție instituțională relevantă. Apoi, entuziasmul civic al românilor era oricum în scădere pe fondul politicii prea puțin prietenoase față de naționalități dusă de guvernele maghiare. În aceste circumstanțe nici pasiviștii nu au mai avut nevoie de mobilizarea masivă din 1869, fapt ce poate explica lipsa protopopilor greco-catolici din componența CCE.

Trei ani mai târziu, cei 69 de participanți la conferința de la Sibiu din 8/20 iulie 1878 au ales un comitet format din 7 membri, ca reprezentanți

³¹ *Ibidem*, p. 53.

³² *Telegraful Român*, XXIII (1875), nr. 38, din 15/27 mai, p. 149-150.

³³ Eusebiu R. Roșca, *Monografia Mitropoliei ortodoxe române a Ardealului începând de la repausarea arhiepiscopului-mitropolit Andrei baron de Șaguna până astăzi. Contribuții istorice*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1937, p. 17-23.

politici ai națiunii române din Transilvania: George Barițiu, Visarion Roman, Nicolae Popea, Zaharia Boiu, Dumitru Comșa, Iosif Hodoș și Eugen Brote³⁴.

Raportul confesional era de 6 ortodocși la 1 greco-catolic, 2 dintre cei 7 membri ai CCE fiind clerici, iar 5 laici. Din punct de vedere profesional erau prezenți 2 clerici, 1 profesor de la Institutul teologic-pedagogic Andreian (D. Comșa) și 4 persoane practicând activități particulare. Fiecare membru al comitetului reprezenta o medie de 178.500 români, comitatele de proveniență ale deputaților fiind Sibiu (6, toți ortodocși) și Brașov (1, greco-catolic).

Componența comitetului central electoral al PNRT în 1878 relevă două tendințe la nivelul organizării politice a românilor din Transilvania. Cea dintâi constă în creșterea masivă a dezinteresului față de politică, iar cea de a doua în apariția la nivelul elitei a membrilor primei generații activiste post-șaguniene: D. Comșa și E. Brote. Faptul că alături de G. Barițiu au intrat în comitet V. Roman și I. Hodoș, care nu mai fuseseră prezenți din 1869, indică dorința expresă a participanților de a lega CCE de Sibiu, probabil în speranța unei mai bune funcționări a acestui organism. Este evident că în 1878 disparitatea confesională nu mai conta în nici un fel și că activiștii de tradiție șaguniană își reveniseră după șocul din 1873-1875. Trendul lor ascendent a fost însă întrerupt de evenimentele anului 1881, când în urma unificării celor două partide românești din Ungaria, tinerii s-au văzut excluși din rândul structurilor de conducere, lăsând loc bănățenilor și deschizând astfel în mod oficial un conflict ce se va perpetua până în anii Memorandului.

Evoluții și tendințe elitare în interiorul mișcării naționale 1861-1881

Pe perioada celor două decenii elita politică a mișcării naționale și a Partidului Național Român din Transilvania a fost compusă din 62 de membri (13 clerici și 49 laici), aceștia împărțind 112 locuri de deputați în comitetele naționale și comitetele centrale electorale.

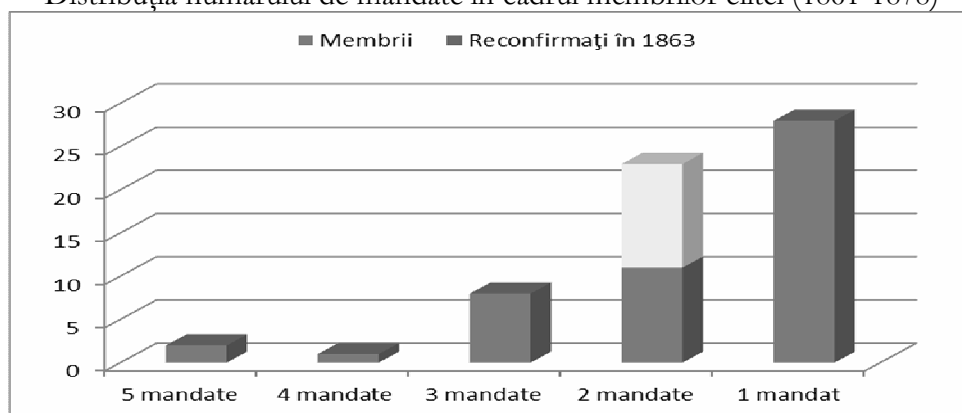
Structura confesională de-a lungul întregii perioade a fost echilibrată, cu un ușor avantaj de partea ortodocșilor, 34 față de doar 28 greco-catolici. Diferența se datorează CCE din anii 1872 și 1878, când ortodocșii sibieni au încercat să-și asigure preeminența numerică.

Frecvența repetării numărului de mandate ale unui deputat este ilustrată *infra* de graficul nr. 1. Se observă că pe perioada a șase cicluri electorale apar 2 membri cu câte 5 mandate (I. Rațiu și G. Barițiu), 1 membru cu 4 (N. Popea), 8 membri cu câte 3 (I. Axente Sever, A. Bohățel, I. Bologna, I. Bran de Lemeny, I. Hannia, I. Hodoș, I. Măcelariu, I.V. Rusu), 23 membri cu câte 2 și 28 membri cu 1 mandat. Dintre cei cu 2 mandate, 12 au fost direct reconfirmați în 1863, după ce fuseseră aleși în 1861.

³⁴ *Observatoriulu*, I (1878), nr. 56, din 12/24 iulie, p. 1-2.

Graficul nr. 1.

Distribuția numărului de mandate în cadrul membrilor elitei (1861-1878)



Statistica anterioară relevă existența a ceea ce am putea numi o „elită pasageră”: cei 28 membri cu o singură prezență, majoritatea lor făcând parte de fapt din straturile inferioare ale elitei și fiind propulsați în vârf doar atunci când situația a impus prezența unei confortabile majorități numerice. Dacă le adăugăm acestora și pe cei 23 de membri cu câte 2 mandate ajungem la situația în care 51 din 62 membri ai vârfurilor elitei politice (82,25%) nu au avut o carieră mai lungă de 3-6 ani.

O erată se impune totuși: mitropolitul Andrei Șaguna, a cărui prezență în structurile de conducere ale mișcării naționale se oprește în 1863, trebuie considerat prin întreaga sa activitate un membru important al elitei politice și din acest punct de vedere ar trebui asociat mai degrabă celor 11 deputați cu 3-5 prezențe, decât marii mase. În ceea ce îi privește pe respectivii 11, distribuția lor confesională indică 6 ortodocși și 5 greco-catolici, 3 clerici și 8 laici.

Din afirmațiile noastre anterioare s-ar desprinde două concluzii. Prima dintre ele indică faptul că mișcarea națională a românilor din Transilvania a fost condusă timp de aproape două decenii de un număr foarte restrâns de persoane, care și-au asociat în funcție de necesități alți membri ai straturilor elitare inferioare. Cea de a doua punctează necesitatea reconsiderării anului 1869³⁵ ca moment al victoriei definitive a elitei laice. Dacă ar fi să căutăm un asemenea moment, probabil că l-am găsi imediat după dispariția din scenă a mitropolitului Șaguna, însă ținând cont de evoluția de ansamblu a mișcării naționale în deceniile 7 și 8 credem că ar fi mai precaut să subliniem rolul sporit al laicilor încă din 1861, dar totodată incapacitatea lor de a propulsa un lider comparabil cu Șaguna. Astfel, atenția ar trebui orientată nu spre identificarea deținătorilor unei pseudo-preeminențe politice, ci spre reliefarea rețelelor sociale și familiale care au permis organizarea structurilor ierarhice ale PNRT în

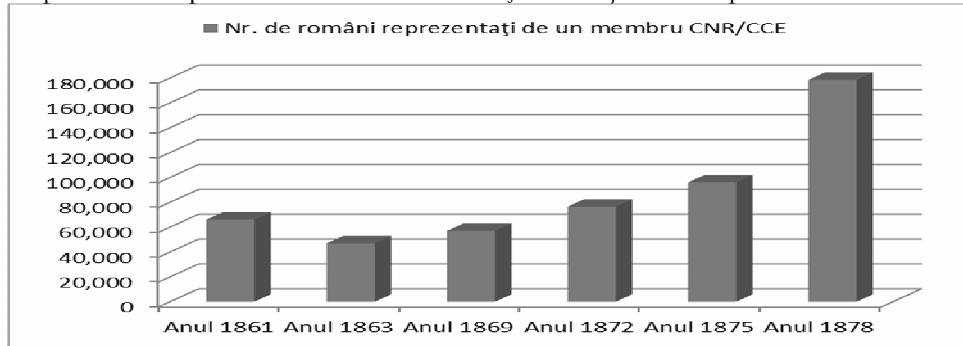
³⁵ Hitchins, *Afirmarea națiunii*, p. 52, 95.

baza unor relații intra-elitare preexistente, pentru care factorul ideologic avea mai puțină importanță.

Structura profesională a elitei politice românești a făcut obiectul studiului istoricilor³⁶, astfel că nu ne vom orienta atât spre prezentarea sa, cât spre evidențierea relației dintre modelul profesional și implicarea politică. În prima jumătate a anilor '60 majoritatea covârșitoare a elitei laice era alcătuită din funcționari, de diferite ranguri, din administrația Transilvaniei și chiar a Ungariei (Iosif Hodoș, comite al Zarandului). Singurii trei „liber-profesioniști” erau G. Barițiu, I. Rațiu și I. Axente-Sever. Nu întâmplător aceștia formau și nucleul aripii radicale, iar relația dintre atitudinea și ascensiunea lor de după 1865, profilul ocupațional și ideologia politică apar ca evidente. Era perfect normal ca oamenii cei mai puțin legați de orice aparat administrativ-birocratic și conservator prin excelență să se exprime cel mai radical în câmpul politic. Era de asemenea normal ca acest tip de persoane, care trăiau din profesarea unor activități particulare, să fie înzestrat cu inițiativa necesară lansării procesului de construcție a structurilor interne ale PNRT, pornind de la relațiile sociale pe care și le construiseră. În urma activității lor a apărut modelul acelei „elite pasagere”, ai cărei membri, prea puțin influenți politic, erau aleși în CCE doar pentru a asigura majorității confortabile unei tabere sau alteia. Simptomatic pentru relația profesiune-implicare politică este și faptul că printre tinerii membri ai comitetului din 1878 se număra și Eugen Brote, pe atunci proprietar și fermier în Rășinari, cel care a devenit după încă un deceniu, în calitate de lider al tribuniștilor, principalul adversar al vechii gărzi pasiviste, editorul Memorandului și promotorul unui spirit nou în politica românilor din Ungaria³⁷.

Graficul nr. 2.

Raportul de reprezentativitate a elitei mișcării naționale în perioada 1861-1878



³⁶ *Ibidem*, p. 101-102; Ioan Chiorean, „Structurile socio-profesionale și organizatorice ale formațiunilor politice românești din Austro-Ungaria (1867-1918)”, în *AnICSU*, X (2007), p. 186-220.

³⁷ Lucian Boia, *Eugen Brote (1850-1912)*, București, Editura Litera, 1974, p. 44-101 *passim*.

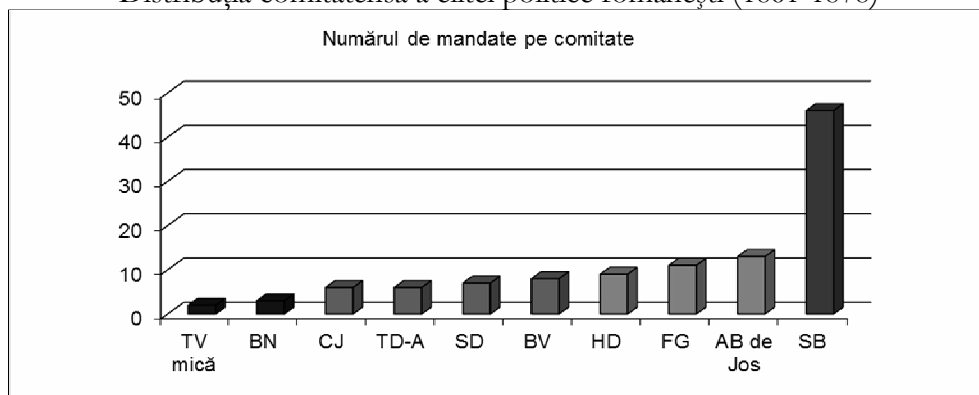
O chestiune mult prea puțin studiată, dar care merită mai multă atenție din partea istoricilor este aceea a reprezentativității elitei politice românești din Transilvania, atât în dimensiune demografică, cât și administrativă. După cum se poate observa din graficul de mai sus, vârful de reprezentativitate a fost atins în 1863 (1 membru CNR/47.000 români), coincizând deloc surprinzător cu cea mai avansată fază a regimului liberal. Pe măsură ce înaintăm în perioada dualistă raportul dintre reprezentanți și reprezentați descrește aritmetic (1869-1875) și chiar geometric (1875-1878), atingând valoarea minimă de 1 membru CCE/178.500 români. Factorii care au generat și perpetuat acest trend descendent sunt aceiași pe seama cărora poate fi pusă evoluția regresivă a reprezentativității administrative, așa cum este ea expusă în graficul nr. 3 și harta nr. 1.

Se poate observa cu ușurință cum Sibiuul domină, cu 46 de mandate în CNR și CCE din totalul de 112. Urmează alte trei grupuri de comitate. Cel dintâi (Alba de Jos, Făgăraș, Hunedoara) adună între 9 și 13 mandate, al doilea (Brașov, Cluj, Solnoc-Dăbâca, Turda-Arieș) beneficiază de 6-8 mandate, iar la final regăsim Bistrița-Năsăud și Târnava Mică, cu 2-3 mandate.

Proiectând această situație pe harta nr. 1 observăm că, întâmplător sau nu, există o relație strânsă între numărul de mandate și situarea geografică față de centrul politic. Hunedoara, Alba de Jos și Făgăraș au graniță comună cu Sibiuul. Brașov, Turda-Arieș și Cluj se situează în raza unui al doilea cerc de proximitate, iar Bistrița-Năsăud, la marginea Transilvaniei, gravitează aparent pe un al treilea cerc.

Graficul nr. 3.

Distribuția comitatensă a elitei politice românești (1861-1878)



Bineînțeles, excepțiile nu lipsesc. Prima dintre ele este Târnava Mică: deși se află pe raza celui de-al doilea cerc de proximitate, a adunat doar două mandate, ambele în 1863, deputați fiind Ioan Pinciu din Rășinari și Ioan Pușcariu din Bran, ambii funcționari în Cetatea de Baltă. Activitatea lor aici a fost una temporară, astfel că este normal ca prezența însăși a comitatului

Târnava Mică pe harta elitei politice românești din Transilvania să prezinte un caracter episodic. O a doua excepție este comitatul Solnoc-Dăbâca. Deși situat pe al treilea cerc de proximitate, are o prezență egală cu cea a comitatelor situate pe al doilea cerc. În cazul său, explicația poate ține de polarizarea unor energii politice în jurul Episcopiei de Gherla, dar la fel de bine putem presupune și inexistența *de facto* a celui de al treilea cerc de proximitate, caz în care situația de subrepresentare a Bistriței-Năsăud în perioada dualistă poate fi pusă în legătură cu situația specială a fostului regiment grăniceresc.

Contrația constantă a numărului de deputați prezenți la conferințe și a numărului de membri ai CCE între 1869-1878 marchează evidenta scădere a interesului românilor transilvăneni față de politică. În aceste condiții restrângerea reprezentativității demografice și comitatense pare a fi semnul că poziția Sibiului era concurată nu de un centru rival, ci de fenomenul localismului. Este greu de identificat relația de cauzalitate dintre afirmarea acestui oraș ca centru al mișcării naționale și evoluția dezinteresului politic la românii ardeleni. Înclinăm să credem că, dincolo de a fi locul tradițional al organizării conferințelor naționale, Sibiul nu a determinat prin afirmarea sa o reacție de retragere a altor centre ci din contră, ceea ce pare a fi din punct de vedere statistic câștigarea statutului de centru în anii '70, nu reprezenta de fapt decât o scădere a interesului politic mai puțin accentuată decât în restul Transilvaniei.

Desigur, guvernele maghiare au avut partea lor în încurajarea tacită a acestui fenomen, situația economică grea din prima jumătate a deceniului 8 completând tabloul, dar atitudinea elitei românești a jucat cel mai important rol în îndepărtarea de câmpul vieții politice. Faptul că o mână de oameni cu profesii liberale și independenți financiar s-a impus după 1866 în conducerea mișcării naționale, câștigându-și locul ca figuri centrale și promovându-și susținătorii în rândul elitei s-a repercutat asupra întregii activități politice. Printre efectele pozitive se numără evident organizarea PNRT și a structurilor sale comitatense – chiar dacă în 1869 mobilizarea s-a făcut parțial prin intermediul vechiului sistem al protopopiatelor, utilizat și în perioada liberală. Ca efect negativ, lupta pentru preeminență dusă până în 1873 între pasiviști și mitropolitul Șaguna, fără izbânda vreuncea dintre părți, nu a făcut decât să agraveze dezbinarea internă și să împiedice orice formă de discuții constructive cu guvernul de la Budapesta. Nu în ultimul rând, în ceea ce privește preluarea conducerii politice de către elita laică, o analiză mai atentă a momentului 1869 relevă necesitatea reconsiderării importanței excesive ce i-a fost oferită în acest sens de predecesorii noștri.

Harta nr. 1.

Reprezentarea distribuției comitatense a CNR și CCE (1861-1878)



La final, ne rămâne să constatăm că metoda prosopografică și statistică pe care am propus-o în studiul elitelor politice românești din Transilvania nu rezolvă toate problemele ridicate de această temă, ea trebuind să fie folosită prudent și doar conjugată cu cercetările clasice ale mișcării naționale. Însă, concluziile la care conduce pot impune reconsiderarea unor aserțiuni istoriografice și mai ales corectarea și completarea unei perspective până acum mai mult ideologică decât sociologică.